

leden van geheime genootschappen onder de leiding van een politiek messias, speelbal van het internationaal communisme. Voorbeelden: het Kibangisme, de Mau-Mau (en later) het Mulelisme. Maar het bleken halve waarheden met keerzijden.

Jos en Edmond Janssen uitten de gerechtigde vrees van hun klasse, simplistisch als de tekenstrips van Kuifje. In een afgeronde poging weer waar. Maar hermetisch gesloten voor universele denkpatronen.

Nochtans hadden de broers het boekje *Bantoe Filosofie* van hun generatiegenoot Placide Tempels moeten kennen. Het bewees dat het zogenaamde bijgeloof van de Afrikaan steunde op een geordende levensvisie. Met een westerse logica is de bantoe niet te bewegen. Wij moeten hem onze levensstijl niet opdringen. Pater Tempels werd voor deze

zienswijze destijds verketterd, maar inmiddels is zijn boek onontbeerlijk geworden in elke Afrikaanse bibliotheek.

In 1955 woei de wind al uit een andere hoek. Er werd gezegd: 'Eindelijk eens een actueel Kongo-stuk op de Vlaamse planken.' Men vond dat wij ook op dat punt bij de Nederlanders ten achter stonden. Nu zouden we dat verzuim inhalen. Maar jammer genoeg kwam *Terug naar de bron* veel te laat. En bovendien op een ongelegen moment. Na de première voerde directeur De Ruyter een lang gesprek met iemand aan de telefoon, waarna het stuk zonder pardon van het repertoire verdween.

De voorbereidingen van *Terug naar de bron* hadden een zestal weken in beslag genomen. Veel van die tijd werd in de bibliotheken van de missies doorgebracht. Verschillende

Kongo-reizigers werden gehoord. Vrij snel was er een inzicht gegroeid om terzake een duidelijk standpunt in te nemen. Dat klopte uiteindelijk geenszins met de visie van de twee schrijvers. Wat wisten wij van de Kongo? Op school was men beknopt over de kolonie. De kranten hielden ons eveneens opzettelijk dom. (...) Wij gingen als jongetjes van tien kijken naar zwarte Jef die op de Vogelmarkt te Antwerpen omwille van zijn huidskleur een attractie was. Er liep ook nog een blindgeslagen Amerikaanse bokser te bedelen in de sandwichbars aan het Centraal Station. Ziedaar de samenvatting van onze Afrikaanse kennis.

Gelukkig was er iets meer. De stem van het volk. De man in de straat. Door het opvangen van flarden van gesprekken kon je weten dat hij raadde wat er gebeurde. Dat hij het noot

INFORMANT BE GRANTED PROTECTION AND EVACUATED OUT OF RWANDA. THIS HQ DOES NOT HAVE PREVIOUS U

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

leidde tot ingrijpende veranderingen. Om die reden eindigt ze nu haar eerste uitzending met een groot engagement tegenover het publiek. Voor het verloop van het stuk is het nodig dat ze al tijdens de uitzending een evolutie doormaakt. Dat was voordien niet het geval.

Een van de grote moeilijkheden van het stuk is ook dat Bee Bee Bee geen heldin is. Tijdens de voorbereidingen hebben we veel over Brechts *De heilige Johanna van de slachthuizen* gepraat. Bee Bee Bee is een beetje een heilige Johanna van de media: iemand met

grote kwaliteiten die samen met de toeschouwer hetzelfde traject aflegt dat wij met Rwanda hebben afgelegd. Maar wij vinden onszelf geen helden en we koesteren weinig hoop dat we wat kunnen veranderen, misschien minder nog dan Bee Bee Bee, want zij voert haar strijd niet in een onbeduidend 'minderheidsmedium' als het theater, maar in de tempel van het spectaculaire zelf, in de ultieme 'doos-van-illusies'. Wat ze doet, doet ze met al haar kwaliteiten en al haar gebreken. In de filosofische betekenis van het woord zit er zeker een stuk idealisme in Bee Bee Bee, net zoals in Johanna in >>

37

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

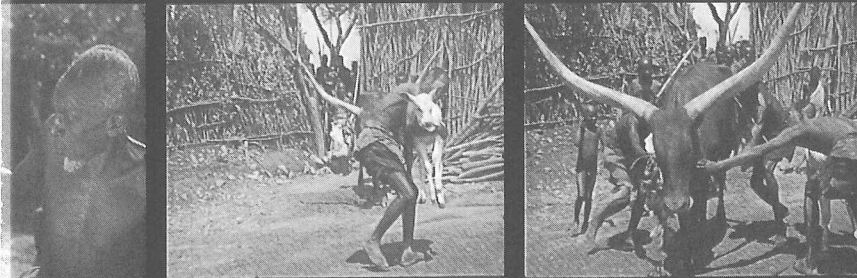
RWANDA 1994

TOMORROW MORNING IN ORDER TO ENSURE THAT THIS INDIVIDUAL IS CONSCIOUS OF ALL PARAMETERS OF HI

RECHT OP RECHT

PETER VERLINDEN over de geloofwaardigheid van het Rwanda Tribunaal. De internationale rechtspraak na 'Rwanda 1994'.

Bijna zeven jaar na de Rwandese tragedie, waarbij zeker één miljoen burgers vermoord zijn, hebben de slachtoffers noch de daders gekregen waar zij recht op hebben: correcte processen. Wat écht gebeurd is in de '100 dagen' van 6 april tot 9 juli 1994 tussen de moord op president majoor Juvénal Habyarimana en de inname van de hoofdstad Kigali door het Rwandees Patriottisch Front (verder RPF) van generaal Paul Kagame, blijft moeilijk achterhalen. Een eerlijke rechtspraak vooronderstelt echter dat bij het zoeken naar de waarheid verder gekeken wordt dan de gebeurtenissen van 1994. Relevant zijn zeker de inval van het Patriottisch Front in Noord-Rwanda vanuit Oeganda op 1 oktober 1990, en vroeger nog de bloedige overgang naar de onafhankelijkheid in de periode 1959 tot 1962 én de opflakkerende strijd de jaren zestig. Minstens even belangrijk voor het onderzoek zijn de harde repressie in het Rwandese binnenland na 1994, en

ens is geweest met de roofpolitiek van Leopold II. Mijn grootvader, die vroeger nog met wit zand geleurd heeft, zei eens, toen het onderwerp ter sprake kwam: 'Er zijn te veel misbruiken. Ze worden er in onze naam gepliegd. Men moet de Kongolezen met rust laten.' (...)

De plotselinge en bijna gedwongen verheldering die samenviel met een groeiende rijpheid leidde ook tot een gevoel van schaamte. In een flits keek ik terug naar het jaar dat ik achter me had gelaten. De campus van de universiteit van Wisconsin waar de nieuwe Fulbright-studenten op een party waren uitgenodigd. Jonge negers vroegen me waarom de Belgen de Kongolezen onderdrukten. Ik heb toen iets gestotterd van: 'Dat de zwarten intellectueel nog niet op het niveau stonden van de Amerikaanse neger, maar dat het al in de goede richting ging na het uitvoeren van de "carte d'évolué".' Het is me nu de bibliotheken van de missionarissen pas

gaan dagen. Ik begreep opeens waarom de negermeisjes weigerden met mij te dansen. Ze hielden me voor een domme jongen. En gelijk hadden ze.

De voorstudie van de regie *Terug naar de bron* had iets in beweging gebracht dat zich door het veranderende klimaat van die dagen snel ontwikkelde. Iedereen voelde de druk op de gedachtenwereld, de ommezwaai die werd voorbereid. En toch wilde men nog niet openlijk toegeven dat de dagen van de Belgen op de evenaar geteld waren. Men gaf slechts schoorvoetend toe dat er geen infrastructuur, geen beroepskader, geen administratief kader bestond. En het meest wraakroepende: geen enkele academicus. België was op alle punten te kort geschoten. Het moest het veld ruimen voor een nieuwe fase van kapitalistische plundering. Die van de grootmachten. De grondstof voor de fabricage van de eerste atoombom kwam uit Kongo. Dit land was van enorm belang voor het Westen. (...)

De wereldtentoonstelling (van 1958) had er (ook) voor gezorgd dat de teugels inzake immigratie losser werden. Stilaan kwam er een einde aan de absolute en strenge immigratiewetgeving die erover waakte dat geen enkele Kongolees het Belgisch grondgebied betrad. Toen ze er eenmaal waren, bleven de brave burgers ze in drommen op het voetpad nagapen. Zwarte Jef in meervoud. En in uniform.

Bababoudila was een uitzondering op de regel. Hij was een Kongolees met een lange ambtenaarscarrière bij één van de Brusselse randgemeenten. Hij had door het voorzichtig openen van de grenzen een folkloristische groep kunnen samenstellen. Die vergezeld door de journalist Bernard Henry, zelf een oud-koloniaal, op spreekbeurten door het Vlaamse land heen. Dit mensen-materiaal zou het authentieke, het 'echte' in de mise-en-scène van *Terug naar de bron* waarborgen.

Ik had nog nooit eerder met mensen van

EXPERIENCE IN SUCH MATTERS AND URGENTLY REQUESTS GUIDANCE. NO CONTACT HAS AS YET BEEN MADE TO

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

Brechts stuk. Maar er zijn ook dingen die ze niet kan oplossen, bijvoorbeeld in de laatste scène waar wij - de auteurs van de voorstelling - denken dat zij ongelijk heeft haar uitzending absoluut te willen beginnen met beelden van de genocide. Maar haar collega's die haar op dat punt tegenwerken, doen dit om de verkeerde redenen. Eigenlijk is de grote moeilijkheid van het personage van Bee Bee Bee dat men merkt dat een deel van het publiek wil dat ze 'perfect' is.

ETCETERA: Laten we over de acteurs praten. Hoe hebben jullie met de Rwandezes gewerkt? Met Yolande staat er iemand voor ons die een reële pijn voelt. Toch kijken wij naar haar als theater-toeschouwers, misschien als voyeurs die het werkelijke lijden van iemand bespieden. Aan de andere kant herhaalt ze haar verhaal elke avond, wat toch een invloed moet uitoefenen op haar. Hoe voelt zij dat aan?

DELUCVELLERIE: Ze heeft zich geïntegreerd in het werkproces. Haar

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

INVOLVEMENT. FORCE COMMANDER DOES HAVE CERTAIN RESERVATIONS ON THE SUDDENNESS OF THE CHANGE OF

behandeling van en massamoord op honderdduizenden Rwandese vluchtelingen, waaronder minstens 200.000 gewone burgers in het toenmalige Zaïre. Het Rwandese drama is dus veel meer dan de genocide van 1994. Het gaat om een aaneenschakeling van tragedie die zo goed als alle Rwandese families getroffen heeft. Elk kwijls vindt men zowel daders als slachtoffers binnen eenzelfde (uitgestrekte) familie. Recht voor alle Rwandezes, slachtoffers en daders, moet dus veel meer omvatten dan het veroordelen van de schuldigen aan de genocide van 1994.

In dit artikel bekijken we hoe de internationale gemeenschap, in samenwerking met de Verenigde Naties met het Rwanda Tribunaal in het Tanzaniaanse Arusha, een poging doet om recht te spreken over de misdaden van 1994.

De processen in Rwanda zélf, voor de nationale rechtbanken, komen hier niet aan bod. In de Rwandese gevangenis wachten volgens officiële gegevens 125.000 beschuldigen van genocide op hun proces. Daarnaast verkommeren tienduizenden gevangenen op onbekende cachotten of militaire kampen. Deze gevangenen zijn er bijzonder slecht aan toe. Volgens het jongste rapport van Amnesty International (april 2000) worden hun fundamentele

mensenrechten voortdurend geschonden. Een correcte behandeling is eerder uitzondering dan regel. Tienduizenden weten niet precies op basis van welke beschuldiging ze gevangen gehouden worden. Door een tekort aan magistraten - vermoord of gevlucht in 1994 - en door een tekort aan middelen voor de Rwandese justitie, zowel vanwege de nationale overheid die liever 30 tot 40% van haar budget aan bewapening besteedt, als vanwege de internationale donoren, verloopt de rechtsgang onrechtvaardig traag.

Tot nu toe zijn zowat 2.500 beschuldigen berecht. De meeste van deze processen kunnen oneerlijk genoemd worden, alleen al omdat de rechten van de verdediging niet gerespecteerd werden. Van deze groep werden 370 beschuldigen ter dood veroordeeld. 22 werden er op 24 april 1998 effectief terechtgesteld. 800 gevangenen zijn veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf, 500 zijn vrijgesproken, de overigen werden veroordeeld tot kortere gevangenisstraffen. Cynische waarnemers hebben berekend dat het tegen dit tempo een paar honderd jaar zal duren voor alle beschuldigen berecht zijn.

Vorig jaar startte een project met als doelstelling de traditionele volksrechtbanken, de zogenaamde 'gacaca', opnieuw in het leven

een andere cultuur gewerkt.

In het groepje bezat er geen enkele een 'carte d'évolué'. Dat wil zeggen dat ze voor de administratie nog niet eens aan het vernisje van de beschaving toe waren. Het waren simpele mensen die kennelijk geen raad wisten met schoenen en overjassen. De dag van de kennismaking heerste er een ongevoelbaar animo in de foyer. De acteurs van het gezelschap staken grinnikend hun hoofden naar binnen om even te luisteren naar hoogoplopend gepalaver over de financiële regeling. Ze liepen spotlachend weg. Dat was de houding in die dagen. Men vond het gebeuren eigenlijk te gek.

Er werd een lijst met namen opgesteld. Dat bleek na enkele dagen overbodig, vermits er toch elke dag andere gezichten op de repetities verschenen. Men ging zich tevreden stellen met het aantal te kennen. Maar ook dat varieerde. Vervolgens begon men de taken te verdelen. Maar ook deze allernood-

zakelijkste discipline kon niet gehandhaafd worden. Ik moest me gewonnen geven. Men had er mij voor gewaarschuwd. De Kongolezen en wij leefden in twee werelden zonder raakpunten. De kennis van eenzelfde woordenschat bracht zelden uitkomst. Er dienden andere middelen gevonden om elkaar te begrijpen. (...)

Wellicht ben ik toen al begonnen met wat men beroepsmatigheid noemde als ballast over boord te gooien. De ballast van de vastgestelde normen en de afgebakende terreinen. Mijn vertrouwdheid met het surrealisme en begrip voor het irrationele hebben zeker geholpen. Ik leerde vertrouwen op intuïtie zodra ik voelde dat langs die weg de communicatie sneller verliep. Ik begon zelfs een voorliefde te ontwikkelen voor de vaagheden en de à-peu-près die na verloop van tijd zijn gaan behoren tot een arsenaal van geplogenheden, een vertrouwde manier van werken. Ik kreeg houvast aan wat de

buitenwereld uit onbegrip beschouwde als een troepje knoeiers. Ik werd onweerstaanbaar aangetrokken tot het naïeve.

Wat mij bij de première trof was een pathetisch, maar echt spel dat in mijn ogen niet meer te maken had met het stuk van Jos en Edmond Janssen. Het was iets dat nieuwe mogelijkheden toonde. Er was een andere wereld bloot gekomen. Een wereld, nog in het bezit van krachten die wij verloren hadden. De krachten van de oprechte lach en de heilige woede. De krachten van eenvoud en weerloosheid.

Uit de confrontatie met de leden van de groep van Bababoudila is mijn stuk *Potopot* ontstaan. Als reactie op het gekunstelde van *Terug naar de bron* en zijn nare oppervlakkigheid. Het was een poging om te werken met bekende gegevens in de richting van echte problemen. *Potopot* had één van mijn Kongolese figuranten kunnen zijn. De dwangmatig

ANY EMBASSY IN ORDER TO INQUIRE IF THEY ARE PREPARED TO PROTECT HIM FOR A PERIOD OF TIME B

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

tekst heeft een vastgelegde structuur, maar af en toe verandert ze dingen. Ook de duur is vastgelegd. Daaraan houdt ze zich als een professional, met veel aandacht voor de reacties van het publiek. Haar monoloog duurt telkens vijftientig minuten. Wanneer ze vertelt hoe ze zich gedurende vijftien dagen onder een superkleine wasbak verbergt en daar tot zichzelf zegt 'Als ik dit overleef, besteed ik de rest van mijn leven aan het getuigen', dan zegt ze in de meest recente voorstellingen tot het publiek: 'Het is hard dit alle avonden voor u te komen vertellen, maar ik zal het doen en blijven >>

39

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

HEART OF THE INFORMANT TO COME CLEAN WITH THIS INFORMATION. RECCE OF ARMED CACHE AND DETAILED

te roepen. Via deze weg zouden de genocideprocessen sneller kunnen gevoerd worden. De Belgische ontwikkelingssamenwerking heeft al laten weten bereid te zijn dat project, onder bepaalde voorwaarden, te steunen. Deze lokale tribunalen behandelden traditioneel echter enkel kleine geschillen, bijvoorbeeld rond grondgebruik. Ze zijn niet op de taak voorbereid en kunnen geen rechtvaardig proces garanderen in zwaarwichtige misdrijven als moord en genocide.

INTERNATIONALE RECHTSPRAAK VOOR RWANDA

Op 8 november 1994 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in New York, met resolutie 955, het Internationaal Strafhof voor Rwanda opgericht, gemakshalve verder het 'Rwanda Tribunaal' genoemd. Van cruciaal belang is het eerste artikel van het statuut: het Tribunaal wordt belast met 'de berechting van mogelijke verantwoordelijken voor daden van genocide of andere schendingen van de mensenrechten op het grondgebied van Rwanda, en van Rwandese burgers die verondersteld worden verantwoordelijk te zijn voor zulke daden of schendingen op het grondgebied van buurlanden (van Rwanda) tussen 1 januari en 31 december 1994'. De aflijning van plaats en periode van de te

berechten misdaden is zeer belangrijk. Het regime van het Rwandees Patriottisch Front heeft nog geprobeerd om uitsluitend een nationaal tribunaal, in Kigali zélf, goedgekeurd te krijgen dat alleen zou oordelen over daden van genocide. De expertencommissie die in opdracht van de Verenigde Naties dit dossier voorbereidde, stuurde daarentegen duidelijk aan op een internationale aanpak. Meer nog: zij stelde dat beide partijen in het Rwandese conflict 'misdaden tegen de menselijkheid' hebben begaan, bovenop de vaststelling dat er duidelijk sprake was van daden van genocide op de Tutsibevolkingsgroep in Rwanda door Hutumoordenaars.

De huidige president Paul Kagame bestuurt Rwanda feitelijk sinds juli 1994 met een politieke, militaire en economische elite die vooral gerekruteerd is onder de paar honderdduizend Rwandezers en hun even zoveel nakomelingen die sinds 1959 naar de buurlanden Burundi en Oeganda gevlucht waren, en zowat alle behoren tot de Tutsiminderheid. (Ook vele duizenden Tutsifamilieleden waren naar de Congolese Kivustreek gevlucht, maar die krijgen nu nauwelijks politieke kansen.) Tijdens de eerste jaren van het RPFbewind kwamen vooraanstaande politici, zelfs de president van 1994 tot 2000, uit de Hutubevolkingsgroep, met name uit

heid van ons denken wil hem vernietigen. Als je aan of sterf. Het stuk zou gepubliceerd worden in het te Leopoldstad verschijnde tijdschrift *Zuiderkruis* en de opvoering enkele jaren later door het Nederlands Kameroneel zou voor het eerst een neger-acteur in Vlaanderen openbaren: Clive Farell. De geschokte bewustwording van meneer Meulemans die zo snel mogelijk het verstoore evenwicht hoorde te herstellen had voor het toneel in België ook onverwachte gevolgen. Er werden nu in de kolonie inderijl een aantal activiteiten uit de grond gestampt om de indruk te wekken dat men het noodsignaal had begrepen en er wat aan te doen. (...)

Er werden nu jaarlijkse tournees naar de Kongo georganiseerd. Eerst voor de Fransstalige gezelschappen. Daarna - terwille van de pariteit - ook voor de Vlaamse. Deze tournees breidden zich onverhoopt op wonderlijke wijze uit tot in het land van Oom Krüger.

Het waren voor een klein land als België gedurfde culturele ondernemingen.

Maar zo min als hun Franstalige collega's traden de Vlaamse gezelschappen op voor de Kongolezen. Ze speelden er voor hun taalgenoten van de Vlaamse vriendenkringen. Deze clubs keken uit naar dit jaarlijkse evenement als naar een sociale opkikker. (...)

De innovatie van 'les spectacles populaires' (volksspelen ingericht om de verstoore gemoederen te bedaren) is wel het vermelden waard. Maurice Huisman (die later directeur van de Muntsschouwburg zou worden) had zowel Nederlandstalige als Franstalige teams naar de Kongo gestuurd om plaatselijk talent klaar te stomen voor shows vol natuurlijk en bruisend Afrikaans talent die hand in hand gingen met westerse hypocrisie. (...) De hoofdsteden van Kongo begonnen te trillen van tam tam, dans en gezang. De plaatselijke culturen, omgedoopt tot folklore, floreerden. De Europeaan bracht de cultuur van de

Afrikaan aan de oppervlakte, vrij onverwacht. (...)

Een prachtig programma, zoals dat door Jean Marc Landien was samengesteld, openbaarde echter een wereld van ongekend potentieel. Men weet nu tenminste welke schatten van zang en dans verloren zijn. Het trieste schouwspel van de Kongo heeft alle facetten vertoond. Alle stijlen werden er beoefend. Het meest de bloedige grand-guignol. Hoewel ik er later nog ben teruggekeerd, heb ik de grootste tragedie niet meer meegemaakt. Wél de operette-scène van een generaal die te Brussel voor een monument een krans legde met de historische woorden (in vrije vertaling): 'Sire, ze hebben uw Kongo verloederd.' Dat deze verloedering het prachtige werk is geweest van de 'Belgische beschaving' die hij diende, ontging hem totaal. Het groepje in vuile lappen gewikkelde wezens die in Bakwanga onze decors versleette op bevel van officieren, heeft wraak

AWANTING DIPLOMATIC IMMUNITY IN THEIR EMBASSY IN KIGALI BEFORE MOVING HIM AND HIS FAMILY OUT OF

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

doen. Niets kan mij afschrikken.' Niemand kan voorspellen hoelang het voor haar zin zal hebben dit te doen, en hoelang ze hiertoe de kracht zal hebben. Niemand ook kan haar verplichten dit te doen. Ik heb haar, toen we begonnen te werken, de vraag gesteld: 'Ben je er van bewust dat wij samen een engagement aangaan? Als je dit aanvaardt, kan je na de première niet zeggen: 'Ik stop, want ik hou het niet vol.' Toen heeft ze me geantwoord: 'Ik ga ook altijd door met lezingen geven, met boeken schrijven. Maak je maar geen zorgen om mij.' Pas nadien heeft ze ontdekt dat op het toneel staan

niet hetzelfde was als een lezing geven. Op het toneel ervaart ze dingen waarmee specifiek acteurs geconfronteerd worden. Zo overkomt het haar dat ze bezig is iets te vertellen en dat plots een herinnering uit haar kindertijd bij haar opwelt, bijvoorbeeld de eerste keer dat men haar op school vroeg of ze Tutsi of Hutu was en dat ze antwoordde dat ze dat niet wist. Toen heeft men haar gezegd dat ze Tutsi was. De schaamte die ze toen heeft gevoeld, kwam op het toneel plots als een golf over haar heen. Ze is toen beginnen wenen terwijl ze in haar verhaal over andere dingen moest praten.

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ANNING OF RAID TO GO ON LATE TOMORROW. POSSIBILITY OF A TRAP NOT FULLY EXCLUDED, AS THIS MAY

de politieke oppositie ten tijde van het Habyarimanaregime. Die politieke klasse is intussen zo goed als weggezuiverd. De economische en politieke elite van de Tutsigroep die in de jaren vastig nooit weggevluht was uit Rwanda, krijgt bijvoorbeeld ook nauwelijks toegang tot de nieuwe leidende klasse. Onder beide (militair gestuurde) regimes van de afgelopen 27 jaar vallen dus grote groepen potentiële politieke én economische leiders uit de boot van beide etnieën. De macht bleef en blijft in handen van een zeer kleine oligarchie, gebaseerd op nauwe familierelaties (de term 'akazu', 'klein huisje' in het Kinyarwanda, wordt daarbij eens gebruikt) en/of gemeenschappelijke politiek-militaire belangen. Het behoren tot een bepaalde etnie is daarbij maar niet zij het zeer belangrijke factor.

symptomatisch voor de politiek-militaire krampen waarmee in Rwanda de samenstelling van een nieuwe leidende klasse telkens weer gepaard gaat, is de vlucht van de intellectuelen. Zo vluchtten de afgelopen jaren opnieuw honderden intellectuelen van Tutsi-komst het land uit, onder meer naar België, hoewel zij op het eerste zicht niets te vrezen hebben gezien de leiding van het land 'in Tutsihanden' is gekomen.

De erkenning van de misdaad 'genocide' was van doorslaggevend

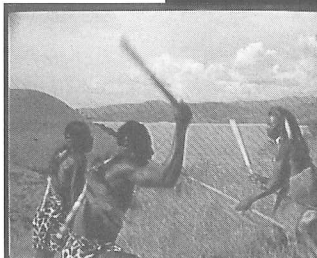
belang bij de beslissing van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties om het Rwanda Tribunaal op te richten. De term 'genocide' is in het Rwandadossier en in de rechtspraak over de tragedie van 1994 een sleutelbegrip geworden. Omdat 'genocide' zo nauw verbonden is met de etnische factor én met de eerste vonnissen van de verschillende rechtbanken over de misdaden in 'Rwanda 1994', volgt eerst een meer precieze omschrijving van dat begrip. Volgens de UNO-Conventie over 'de preventie en de repressie van de misdaad genocide', met unanimititeit goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 9 december 1948, is sprake van genocide 'als het de bedoeling is een nationale groep, een etnische groep, een raciale groep of een religieuze groep geheel of gedeeltelijk te vernietigen door: (a) moord op leden van die groep, of (b) een zware aanslag op de fysieke of mentale integriteit van leden van die groep, of (c) het moedwillig onderwerpen van die groep aan levensomstandigheden die haar volledige of gedeeltelijke vernietiging kunnen veroorzaken, of (d) door maatregelen die geboorten binnen die groep tegengaan, of (e) door het gedwongen overplaatsen van kinderen van de geviseerde groep naar een andere groep.'

De omschrijving van de 'misdaden tegen de menselijkheid', die

genomen. Het groepje gevangenen in Katinga dat er met wezenloze gezichten bijstond wanneer we ons schminkten voor de voorstelling, die niet voor hen bestemd was, heeft wraak genomen. De zwarte boy in de officiers-kantine die ons bediende; de prostituée die op de hoteldeur klopte; de taxichauffeur die stopte; de jongetjes met de gezwollen buikjes die naast ons bedelden en zonder iets werden weggestuurd; de neger die door een blanke met een biljartkeu op het hoofd werd geslagen; de dienstbode die suiker had gestolen; zij allen hebben zich herhaaldelijk op ons gewroken.

En je kan ze niet eens ongelijk geven. Wij - met ons theater - hadden er niets te maken.

Uit 'Dramatisch Akkoord 14', 1981

THE COUNTRY. 11. FORCE COMMANDER WILL BE MEETING WITH THE VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

Ze weet ook dat ze op een bepaald moment moet beginnen praten over de dood van haar man en van haar kinderen. Dat is verschrikkelijk hard. Dat vraagt om 'beheer' van de voorstelling. Ze heeft geleerd met zichzelf en haar emoties om te gaan. Ik zeg niet dat dit een 'acteursprobleem' is, maar het is er toch heel verwant aan. Om te weten wat het in haar binnenste teweegbrengt, of dit voor haar een catharsis is of juist niet, zou je met haarzelf moeten spreken. Soms zegt ze daar wel iets over. Ze heeft ook nood aan begeleiding. Elke avond, nadat ze haar monoloog heeft uitgesproken, heeft ze

de behoefte aan mensen rond zich heen.

Met uitzondering van Carole zijn de Rwandese acteurs geen professionele toneelspelers. Het zijn wel professionele kunstenaars: auteurs, componisten, vertolkers die in Rwanda of in ballingschap geleefd hebben. Sommigen van hen zijn 'bewakers van de traditie', mensen die een voorgeschiedenis hebben wat de artistieke praktijk betreft, maar die geen ervaring hebben met 'to pretend', met het spel van de acteur, met het 'doen alsof het echt is, terwijl het "vals" is'. Wij hebben hen gedeeltelijk gevonden toen we in Rwanda wa- >>

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

BE A SET-UP AGAINST THIS VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON. FORCE COMMANDER TO INFORM SRS

het Rwanda Tribunaal ook moet beoordelen, is beperkter en veel eenvoudiger. Het gaat hier om zware misdaden op grote schaal tegen burgers omdat zij behoren tot een bepaalde groep, wat nationaliteit, etnie, ras of religie betreft. Nog uit de oprichtingsakte van het Rwanda Tribunaal dient zeker vermeld dat de precieze periode voor de te beoordelen misdaden (het jaar 1994) bepaald is vanuit de overtuiging dat de aanslag op het vliegtuig van president Juvénal Habyarimana (6 april 1994) de burgeroorlog en de genocide heeft ontketend, maar dat ook de voorbereiding van die misdaden moet kunnen onderzocht worden. Verder zal duidelijk worden dat, bijna zeven jaar later, ook hier elk woord telt.

De zwaarste straf die het Rwanda Tribunaal kan uitspreken is de levenslange hechtenis. De internationale gemeenschap, vertegenwoordigd door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, vindt, in tegenstelling tot de nationale Rwandese rechtbanken, de doodstraf onaanvaardbaar.

DE EERSTE PROCESSEN

Het Rwanda Tribunaal is bijzonder moeizaam van start gegaan.

De Verenigde Naties hebben het Tribunaal impliciet opgedragen om de topfiguren van het Rwandadrama te berechten en de 'kleine garnalen' over te laten aan de nationale justitie in Rwanda zelf. Toch bracht de openbaar aanklager eerst enkele lokale leiders voor de rechters. Pas in september 1998, vier jaar na de oprichting van het Tribunaal, werd het eerste proces afgerond: het proces tegen Jean-Paul Akayesu, burgemeester en voorzitter van een plaatselijke afdeling van de oppositiepartij MDR (Mouvement Démocratique Républicain) in Taba, Centraal-Rwanda. Jean-Paul Akayesu wordt onder meer beschuldigd van het aanzetten tot moord op 2000 Tutsi's in zijn gemeente. Hij heeft echter zijn onschuld bepleit en stelt dat hij in tegendeel alles heeft gedaan wat in zijn macht lag om nog meer moorden door losgeslagen bendes te voorkomen. Zijn basisstelling is dat hij geen vat kon krijgen op de moordende milities. Akayesu heeft levenslang gekregen maar gaat in beroep. Het proces in beroep moet nog beginnen.

Dit allereerste proces voor het Internationale Rwanda Tribunaal was allesbehalve een voorbeeld van smetteloze justitie. Ontsierend zijn de betwistingen over de vrije keuze van een advocaat door de beklagde, de sterke aanwijzingen dat de getuigen ten laste

DE DOOD VAN DE POSTKOLONIE

STEVEN VAN WOLPUTTE over de herontdekking van Afrika, een zoektocht naar een nieuwe identiteit.

1960 was het 'jaar van Afrika'. Leopoldstad werd Kinshasa, in Zuid-Afrika verving de Rand het Britse Pond, en niet minder dan zeventien voormalige kolonies werden Afrikaanse natiestaten. Het 'officiële' einde van het koloniale tijdperk werd pas afgekondigd op 21 maart 1990, met de onafhankelijkheid van Namibië. Toen, na meer dan een eeuw Duitse en Zuid-Afrikaanse overheersing, werd de voormalige *Kaiserstrasse* het huidige *Independence Avenue*. Maar tegelijk luidden de jaren negentig na de wereldwijde economische recessie aan de jaren tachtig reeds de zwanenzang van de 'postkolonie'. De onafhankelijkheidsbewegingen werden

gedragen door een verstedelijkte Afrikaanse elite. Zij spraken de 'taal van de blanke', hadden een westerse opleiding genoten en hadden zich ingeschakeld in de ideologie van vooruitgang en beschaving. De *évolués* (de naam zegt genoeg) spiegelde zich aan de westerse idealen: zelfbeschikking en emancipatie uit de traditie. Zij zouden hun nieuwe staat bouwen op het geloof in de macht en in een rationeel georganiseerde bureaucratie. Met de onafhankelijkheid werden ook de bestaande koloniale hogere en middenkaders 'geafrikaniseerd'. Hiertoe werd gerekruteerd uit dezelfde, verstedelijkte middenklasse. Maar de verjaagde *expatriés* keerden terug naar hun plantages en de economische wanverhoudingen maakten plaats voor meer subtiele en (cynisch genoeg) meer efficiënte vormen van uitbuiting. De onafhankelijkheid

bleek noodzakelijk voor het bestendigen van de onevenwichtige relatie tussen 'moederland' en 'kolonie', 'kolonisator' en 'gekoloniseerde'.¹ De kolonie was dus dood. Leve de postkolonie? In Centraal-Afrika werd het aanvankelijke optimisme gevolgd door een eerste ontuchtering begin jaren zeventig. Het nationale, moderne project had de hooggestelde verwachtingen niet ingelost. Maar het elan van de Afrikaanse authenticiteitsbewegingen kwam deze aanvankelijke ontgoocheling te boven. Door een herbronning en recuperatie van het eigen 'nationale' culturele erfgoed wou men breken met het negatieve beeld dat de kolonisator Afrika had voorgehouden, en een 'terugkeer' naar de eigen identiteit bewerken een identiteit die dus ook nieuw gecreëerd diende te worden. Tevens moesten

TOMORROW MORNING IN ORDER TO ENSURE THAT THIS INDIVIDUAL IS CONSCIOUS OF ALL PARAMETERS OF HIS

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

ren, op zoek naar kunstenaars die in die situatie nog probeerden om dingen te doen. Zo is er 'balletdirecteur' Tharcisse Kalisa Rugano: zijn voorstellingen zijn mengelingen van dans, poëzie, enzovoorts. In het begin heeft hij mee aan de voorstelling geschreven. Sommige van zijn acteurs hebben ons vervoegd. Dorcy Rugamba daar-entegen had horen spreken over dit project en is ons zelf komen opzoeken. Hij had tot dan toe in een absoluut stilzwijgen geleefd. Hij leed, wou niet aan het verleden herinnerd worden. Op een bepaald moment heeft hij tot zichzelf gezegd: 'Ik moet het verleden

opnieuw onder ogen zien, ik moet die mensen opzoeken.' Hij heeft er echt op aangedrongen deel uit te maken van het project.

ETCETERA: Wat betekent deze voorstelling enerzijds in de evolutie van Groupov en anderzijds in het traject van Jean-Marie Piemme?

PIEMME: Dat kan ik nog niet inschatten.

DELUCVELLERIE: Wat het werk van Groupov betreft, zijn er ook de

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

FIRST THING IN MORNING TO ENSURE HIS SUPPORT. 13. PEUX CE QUE VEUX. ALLONS-Y.....TO:

ogenachtige verklaringen hebben afgelegd, onder druk of tegen betaling. Ook heeft de internationale druk gespeeld, uiteraard aangewakkerd door het nieuwe Rwandese regime, om van dit eerste proces een voorbeeldproces te maken, en dus de zwaarste straf uit te spreken.

Het Rwanda Tribunaal krijgt trouwens af te rekenen met hardnekkige geruchten over corruptie en wanbeheer tijdens zijn eerste jaren. Een onderzoekscommissie van de Verenigde Naties heeft in grote mate het manke beleid van het Tribunaal bevestigd en enkele topfiguren werden vervangen. Op zes jaar tijd is het Rwanda Tribunaal aan haar derde openbaar aanklager toe: de Zwitserse Carla del Ponte, die ook openbaar aanklager is voor het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag. Zij volgt bij het Rwanda Tribunaal de Canadese Louise Arbour en de Zuid-Afrikaan Richard Goldstone op.

HET PROCES KAMBANDA

Vanaf 1997 is het Rwanda Tribunaal erin geslaagd om een aantal sleutelfiguren van het oude Rwandese regime naar Arusha over te brengen, en werden de toonaangevende processen voortgevoerd. Van groot belang, en meteen het paradepaardje, werd het

proces tegen Jean Kambanda, eerste minister van de Rwandese interimregering die na de moord op president Habyarimana, bij het hervatten van de oorlog en tijdens de genocide en de zwaarste moordpartijen de politieke macht had overgenomen. Jean Kambanda werd pas op 18 juli 1997, drie jaar na zijn vlucht uit Rwanda, gearresteerd in Nairobi (Kenia). De verdreven eerste minister had nochtans reeds in december 1994 interviews toegestaan in zijn verblijfplaats in Oost-Zaire en daarin zelf gevraagd om voor het Rwanda Tribunaal te mogen verschijnen.

Tot verrassing van vele waarnemers én van zijn medegevangenen pleitte Jean Kambanda schuldig op de aantijging dat hij medeverantwoordelijk was voor de genocide in zijn land. Op één minder belangrijke beschuldigde na, hadden alle Rwandese beschuldigten tot dan toe onschuldig gepleit. (De Belg Georges Ruggiu, medewerker aan de extremistische Radio Télévision des Mille Collines, pleitte ook schuldig en werd op 1 juni 2000 zonder verder proces veroordeeld tot 12 jaar gevangenschap voor aanzetting tot genocide.)

Jean Kambanda kreeg op 2 oktober 1998 de zwaarste straf

de authenticiteitsbewegingen de motor worden van een inhaalbeweging die Afrika wou inzetten op het Westen. In Zaïre werd deze hernieuwde modernisering samengevat in het programma en de slogan Objectif 80. Men was lid van Mobutu's MPR (*Mouvement Populaire de la Révolution*) van bij de geboorte. Iedereen die het programma van vooruitgang en modernisering ondertekende (vooral de stadsbewoners) was een *citoyen*. En iedereen moest een 'burger' worden. Tijdens de jaren zeventig en tachtig groeit Kinshasa dan ook uit van een koloniale stad van een half miljoen inwoners tot een metropool van meer dan zes miljoen, vooral door de immigratie van jongeren uit de rurale gebieden. De *Recours à l'Authenticité* van de Tweede Zaïrese Republiek ging ook gepaard met het nationaliseren (de zogenaamde

Zairisation) van voorheen blanke mijnen, plantages en ondernemingen. Straten werden herbenoemd, woorden als 'profiteur', 'leegloper' en 'dief' werden uit het officiële vocabularium geschrapt, het gebruik van cosmetica om de huid 'blanker' te maken en het haar te ontkroezelen werd verboden.² Het Afrikaanse erfgoed en de voorouderlijke traditie werden hierbij echter geëvalueerd in westerse termen. Enerzijds was de blanke de verdrukker die men had verdreven. Anderzijds keek men op naar de *expatrié*, wiens kennis en macht men bewonderde, wiens droom (*le nègre blanc*) door de leidinggevende minderheid aan de samenleving als een spiegel werd voorgehouden. De stedelingen benaderden de traditie vanuit het standpunt van de moderniteit: vanuit idealen als zelfverwezenlijking, emancipatie uit de

traditie, en consumptie. Ze waren op zoek naar een Afrikaanse identiteit, verschillend van diegene die hen door de kolonisator werd voorgehouden, maar ze bleven zich met de 'blanke' droom identificeren. Even ambivalent was daardoor de houding tegenover het dorpen en de dorpelingen (*villageois*): de dorpelingen vormde als het ware een stille bedreiging voor de droom van modernisering en vooruitgang (nu niet langer belichaamd in de *évolué* maar in de 'burger' of de *citoyen*). Net als in het koloniale tijdperk beschouwde de 'burger' het dorp als een achtergebleven ruimte van bijgeloof, hekserij, polygamie en het onaantastbare gezag van de ouderen, een anti-ruimte. De Afrikaanse tradities werden na meer dan een eeuw te zijn verbannen en misprezen, herontdekt, maar enkel vanuit een westers perspectief. Men zocht naar

INVOLVEMENT. FORCE COMMANDER DOES HAVE CERTAIN RESERVATIONS ON THE SUDDENNESS OF THE CHANGE O

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

experimentele projecten, de 'clairières' waarover ik daarnet sprak. Die worden verdergezet, maar wij willen het spoor van de dialoog met de hedendaagse werkelijkheid niet verlaten. De vorm van *Rwanda 1994* is niet experimenteel, maar het is een vreemde, verrassende vorm.

ETCETERA: In het begin hebben we gesproken over een veelheid aan vormen. Drukt precies deze veelheid niet de moeilijkheid uit om over een thema als dit te spreken?

PIEMME: De veelheid aan vormen drukt het feit uit dat er geen 'hoofdtoegang' is tot de voorstelling. Men moet deze gebeurtenis benaderen doorheen partiële vormen die samenvloeien in de voorstelling. Van één enkele vorm die de hele voorstelling draagt, is geen sprake.

DELUCVELLERIE: Toch is er een dominerende vorm, die van het koor. *Rwanda 1994* wordt niet geschraagd door een schrijftuur van het fragment of van de collage. In de hedendaagse toneelschrijfkunst >>

4 3

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

BARIL/DPKO/UNATIONS NEW YORK FROM: DALLAIRE/UNAMIR/KIGALI FAX NO: MOST IMMEDIATE-CODE CABLE

toegewezen: levenslang. Dan pas komt de buitenwereld te weten dat ook rond zijn proces zeer veel betwisting bestaat. Jean Kambanda is in beroep gegaan en trekt nu zelfs zijn zogenaamde schuldbekenenis in. Met een uitvoerig dossier wil hij bewijzen dat hij volledig misleid werd door de openbaar aanklager en de onderzoekers van het Rwanda Tribunaal en dat hij geen rechtvaardig proces heeft gekregen. In essentie komt zijn betoog erop neer dat hij, als regeringsleider die op dat ogenblik aan de macht was, wél de politieke verantwoordelijkheid voor de genocide mee op zich wil nemen, maar niét de strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Volgens Kambanda stond de interimregering destijds onmachtig tegen het geweld in het land. Zij kreeg geen vat op de losgeslagen militieën en op dat deel van de regeringssoldaten dat niet langer klassieke krijgsdaden verrichtte om het oprukkende RPF te bestrijden, maar koudweg onschuldige burgers, zowel Hutu als Tutsi, begon te vermoorden. In één adem voegt de voormalige eerste minister eraan toe dat ook het oprukkende Patriotisch Front (van de huidige Rwandese president Paul Kagame) medeverantwoordelijk is voor de tragedie van voorjaar 1994. Jean Kambanda wou naast zijn bekenenis over zijn eigen (politieke) verantwoordelijkheid, de ruimte om te getuigen, onder meer over

de rol en de verantwoordelijkheid van het RPF. Die ruimte heeft hij van het Rwanda Tribunaal (nog) niet gekregen. Integendeel. De rechters hebben zijn aanvankelijke schuldbekenenis zeer ruïng geïnterpreteerd en hem op grond daarvan strafrechtelijk veroordeeld. Verder klaagt Jean Kambanda aan dat hij geen vrije keuze van advocaat had en dat de beloofde bescherming van zijn vrouw en kinderen er niet is gekomen.

RECHT OP RECHT?

Het verloop van het proces Kambanda is illustratief voor de tekortkomingen van de internationale rechtspleging over het Rwandese drama. Vooreerst gaat alles zeer traag. Het Internationaal Tribunaal voor Rwanda heeft er bijzonder lang over gedaan om op kruissnelheid te komen. Oorzaken hiervoor zijn o.a. het slechte financieel en personeelsbeheer en het te snelle personeelsverloop van de onderzoekers en openbaar aanklagers. Ten tweede heeft het Tribunaal van meet af aan af te rekenen gehad met druk van het nieuwe regime in Rwanda. Het regime van Kagame legt er zich maar node bij neer dat het Tribunaal niet in Kigali is gevestigd, en dat het voor meer bevoegd is geworden dan voor 'daden van genocide'. De noodzakelijke samenwerking

bronning terwijl men zich tegelijk van de bron afsneed, men zocht naar een 'eigen' zelf dat echter louter in negatieve termen werd gedefinieerd.

ÉTAT SORCIER

Wat men doorgaans bestempelt als de 'postkolonie' is wezenlijk de zoektocht van het Afrikaanse, verstedelijkte middenveld naar een eigen identiteit. Na de onafhankelijkheid leven voornamelijk de bewoners van de stad of de Afrikaanse 'burgers' achter met een verminkt en tegenstrijdig zelfbeeld: ze ontleenden hun identiteit aan hun migratie naar de stad en het 'moderne' leven, maar dit betekende tegelijk dat ze hun eigen geschiedenis, hun eigen herinnering, hun eigen onderbewuste dienden te verloochenen en de naam van de ideologie van moderniteit en beschaving van 'verblanking'. Pogingen om hun culturele, voorouderlijke erfgoed te integreren in het leven in de stad, waren tot

mislukken gedoemd. Ze omarmden een ideaal (de belofte van een betere toekomst) en zelfbeeld dat eigenlijk weinig meer was dan de negatieve projectie van het westerse 'zelf'. Mede hierom lijkt het alsof de postkoloniale natiestaat en machthebbers dit moderniteitsideaal parodiëren, in een burleske en groteske overdrijving van de koloniale erfenis.³ De Afrikaanse geschiedenis is, net als de Europese, een geschiedenis van continuïteit-in-verandering, waarin invloeden van andere tradities en andere beschavingen voortdurend worden geïnterpreteerd en geïncorporeerd. De tegenstelling 'traditioneel' versus 'modern' stamt uit de koloniale periode: het is een ideologische tegenstelling die zowel vroeger als nu voortdurend wordt ontkracht in het dagelijkse leven. Ook de 'postkolonie' is geen ondubbelzinnig of enkelvoudig gegeven. Het is een veelvoudige arena met vele dimensies. Hierbij komt dat Afrika enkel een geografische entiteit is. Vaak is de enige

band tussen de (post)koloniale natiestaat en haar onderdanen het feit dat ze zich (toevallig) beroepen op hetzelfde grondgebied. In grote delen van Afrika lijkt de staat (de bureaucratische staatsvorm geërfd uit het koloniale tijdperk) zich te hebben teruggetrokken of is, daar hij niet bij machte bleek de voorgespiegelde welvaart te brengen, door de bevolking naar het achterplan verdrongen. De postkoloniale machthebbers eigenden zich niet alleen de attributen (zoals het luipaardvel) en prerogatieven van de gewoonterechtelijke machthebbers toe, maar speelden ook in op de verbeelding van hekserij. Zij lieten zich leiden door de onmiddellijke bevrediging van de eigen behoeften net zoals de heks in de collectieve verbeelding zich overgeeft aan kannibalisme en incest, aan het 'eten' van de eigen verwanten. Daarom wordt de staat, op zijn beurt, nu ook gepercipieerd in termen en metaforen die aan deze verbeelding van de antiorde

HEART OF THE INFORMANT TO COME CLEAN WITH THIS INFORMATION. RECCE OF ARMED CACHE AND DETAILED

RWANDA 1994

RWANDA 1994

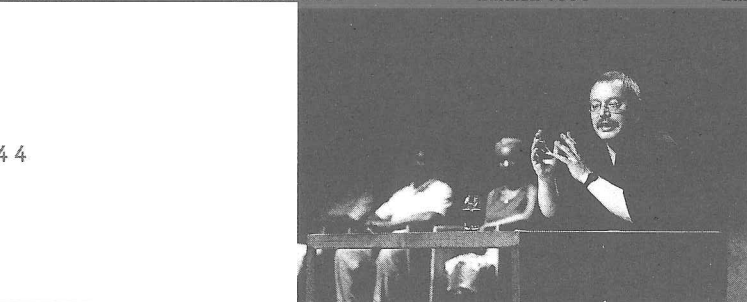
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

zijn er schitterende voorbeelden van die manier van schrijven, zoals Heiner Müller. Maar er zijn ook heel wat voorbeelden waarbij men een vraagteken kan plaatsen. Soms geeft het gebruik van het fragment of de collage de indruk: 'Het is complex, dus gebruiken we een fragment.' Zo blijft men op de oever van de complexiteit staan, zonder zich 'erin te gooien'. Op die manier neigen vele collage- en fragmentteksten naar gemakzucht. Misschien zijn wij niet ver genoeg gegaan, maar we hebben alleszins geen collage gemaakt van dagbladartikels, van fragmenten uit getuigenissen, met een beetje

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

12-xxx-xxxx INMARSAT: FAX NO: 011-xxx-xxxxx

SUBJECT: REQUEST FOR PROTECTION OF INFORMANT

tussen Kigali en Arusha/Tanzania (de standplaats van het Tribunaal) verloopt moeilijk. Op de kwaadste momenten dreigt de Rwandese regering zelfs met de sluiting van het bureau van de openbaar aanklager, dat zich in Kigali bevindt, of met het weigeren van visa aan de onderzoekers van het Tribunaal. Toch hangt het aan die samenwerking af of er ook een degelijke rechtspleging aan plaatsvinden, d.w.z. of de onderzoekers van aanklager én verdediging vlot toegang krijgen tot de Rwandese getuigen 'op het terrein', of de veiligheid van die getuigen (tegen en voor de aanklaagde) verzekerd blijft, of de (dikwijls westerse) onderzoekers überhaupt op een veilige manier hun werk kunnen doen op Rwandese grondgebied, enz. De openbaar aanklager heeft zich de laatste maanden bijzonder verzoenend opgesteld tegenover het regime in Kigali, op het kruiperige af. Toch wordt het almaar duidelijker dat het dit regime niet in eerste instantie te doen is om een snelle en correcte rechtspraak, maar om de volledige uitschakeling van al wie met het vorige regime te maken had, ook wie géén bloed aan de handen heeft, en dus om de handhaving van zijn macht.

een derde probleem is dat het Tribunaal bij aanvang alleen enkele lokale machthebbers van voorjaar 1994 heeft aangepakt. En zelfs

dan verloopt er bijzonder veel tijd tussen de arrestatie en het begin van het proces. Sommige processen van arrestanten uit bijvoorbeeld 1995 zijn nog altijd niet begonnen. Toen de 'grote vissen' dan toch naar Arusha werden overgebracht vanaf 1997 vooral leden van de interimregering uit voorjaar 1994 en hoge militaire functionarissen slaagde de openbaar aanklager er aanvankelijk niet in om voldoende harde bewijzen te verzamelen omtrent hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid om de processen te kunnen laten starten. Het voorbeeldproces tegen de eerste minister van die interimregering, Jean Kambanda, is daarenboven zoals aangegeven op een sisser uitgelopen, omdat hij zijn aanvankelijke schuldbekenenis heeft ingetrokken en in beroep is gegaan tegen zijn veroordeling. Het is nu afwachten hoe de volgende 'grote' processen zullen verlopen.

Verder heeft het Tribunaal veel aan geloofwaardigheid ingeboet door tot nog toe geen enkel lid van de andere strijdende partij van voorjaar 1994 aan te klagen, het RPF. De meest objectieve onderzoekers in het wetenschappelijke en journalistieke milieu zijn het er ondertussen, na ruim zes jaar, wel over eens geraakt dat ook de huidige Rwandese machthebbers rechtstreeks verant-

zijn ontleend. De vertegenwoordigers van de staat zijn niet langer leiders maar tovenaars: de staat (*l'état sorcier*) 'verslindt' zijn eigen onderdanen en wordt geleid door 'de politiek van de buik'.⁴ De bevolking heeft daartegenover nieuwe, 'glokale' organisatievormen bedacht die in belangrijke mate de functies van de staat (zoals rechtspraak, de organisatie van de economie, ordehandhaving,...) hebben overgenomen.

Zowel tijdens de koloniale als postkoloniale periode was er protest. Protest wordt in de archieven enkel opgeslagen indien er sprake is van gewapend verzet, 'rebellie' of 'insubordinatie'. Er werd echter ook 'stille weerstand' geboden. Tijdens het apartheidsregime bijvoorbeeld vormden de zionistische gezingskerken in Zuid-Afrika één van de krachtigste (zij het 'stille') uitingen van verzet. Zij brachten geen gewapend protest, maar richtten zich op het helen van de won-

den die door het regime werden geslagen. Zij boden hun volgelingen een identiteit die niet werd bepaald door hun uitsluiting uit de 'blanke' wereld. Het verzet van het volk kan ook de vorm aannemen van het groteske overdrijven, van ironie en parodie. Na de genocide van 1904-1908 van het Duitse rijk op de OvaHerero van Centraal-Namibië, begonnen de mannen zich te kleden in militaire uniformen. Zij organiseerden zich als het ware als een 'parodie' op het keizerlijke leger, met rangen en onderscheidingen. De vrouwen maten zich een overdadige 'Victoriaanse' klederdracht aan naar het 'voorbeeld' van de Duitse missionarismvrouwen. Toen de Duitse troepen eenmaal verslagen waren door de Zuid-Afrikaanse (in 1915), groeide deze 'parodie' uit tot een sociale en politieke beweging (de *Otruppa*, van *Truppe*) die, door een dicht netwerk van onderlinge bijstand en solidariteit, in staat was weerwerk te bieden aan de nieuwe bezetter

en later aan het apartheidsregime. De OvaHerero stichtten ook een eigen kerk, die elementen uit de voorouderlijke traditie versmolte met elementen uit de christelijke. Maar door Pretoria werden de *Otruppa* beschouwd als folklore en daarom als ongevaarlijk. Door de vooronderstellingen van het Westen te gebruiken onttrokken de bewoners van het Afrikaanse continent zich zo aan de controle van de kolonisator. Deze 'techniek' wordt ook vandaag vaak toegepast, bijvoorbeeld in de ontmoeting met westerse toeristen. Maar deze 'parodie' bevestigt (ironisch genoeg) enkel het beeld van het 'traditionele' Afrika.

We kunnen stellen dat de 'postkolonie' in de eerste instantie de zoektocht inhoudt van de Afrikaanse stad naar een eigen identiteit in het licht van de westerse spiegeling. Deze identiteit was echter gevangen tussen het ideaalbeeld van 'moderniteit' en de projectie van de ontkenning ervan in het dorp, in het

PLANNING OF RAID TO GO ON LATE TOMORROW. POSSIBILITY OF A TRAP NOT FULLY EXCLUDED, AS THIS MA

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

muziek, enz. Ik vind niet dat dat de manier is om het gevecht met deze 'reële materie' aan te gaan.

PIEMME: De veelheid aan vormen is voor ons niet hetzelfde als een heleboel vormen in een hoed te werpen, te schudden en dan te hopen dat daar een voorstelling uitkomt. Als het moeilijk is om een berg te beklimmen, dan moet je verschillende pistes uitproberen. Die pistes leiden tot gedeeltelijke resultaten. Pas als je al die pistes samenbrengt, krijg je een beeld van de berg. Ik vind niet dat deze

voorstelling aanvoelt als een hoopje fragmenten die dooreen gemeten zijn. Er is een constructie aanwezig, maar dan één die de verschillende vormen articuleert, een constructie in de tweede graad, een samenvoeging van vormen.

COLLARD: Binnen de duur van de voorstelling en het parcours van de toeschouwer, doet deze veelheid aan vormen een beroep op een veelheid aan waarnemingswijzen. Voor de toeschouwer is er de sensibiliteit, de rede, de muziek, het onbewuste, enz. Doordat we de

4 5

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ATTN: MGEN BARIL ROOM NO: 2052 TOTAL NUMBER OF TRANSMITTED PAGES INCLUDING THIS ONE: 2 1

woordelijk zijn voor op z'n minst een paar tienduizend moorden op onschuldige burgers in de loop van het jaar 1994. (Daarbij laten we de misdaden door het RPF voor en na het jaar 1994 buiten beschouwing, vermits het Rwanda Tribunaal daarvoor niet bevoegd is). Daarenboven menen toonaangevende analisten binnen en buiten Rwanda dat het RPF zelfs een zekere verantwoordelijkheid draagt voor de moorden door de extremistische milities op de Tutsibevolking. Het Front heeft immers wetens en willens de oorlog hervat terwijl het goed op de hoogte was van de kwetsbaarheid van de Tutsibevolking in het binnenland. Getuigen binnen het Patriottisch Front, die intussen het nieuwe Rwanda uitgevlucht zijn, vertellen dat volgens de toenmalige strategische plannen om na de aanslag op president Habyarimana na enkele dagen het land te veroveren, de dood van enkele honderden Tutsiburgers als aanvaardbaar beschouwd werd. Toen de snelle veroveringstocht niet verliep zoals gepland, heeft volgens die getuigen de leiding van het RPF de Tutsibevolking van het binnenland bewust opgeofferd aan de moordende milities van het oude regime, om koste wat het kost de macht te veroveren. Dat is wel gebeurd, maar slechts 100 dagen en één miljoen doden later. Als deze analyse geheel of zelfs maar gedeeltelijk klopt, is

dat van fundamenteel belang bij een eerlijke internationale rechtspleging over 'Rwanda 1994', en vooral bij het achterhalen van wat er echt gebeurd is in voorjaar 1994. Maar aan dit soort diepgravende rechtspleging is het Rwanda Tribunaal in Arusha nog lang niet toe.

Een laatste probleem met de rechtspraak van het Tribunaal is dat het principe van het 'vermoeden van onschuld', dat cruciaal voor een rechtvaardige rechtsgang, op dit ogenblik in Arusha weinig gerespecteerd wordt. De moderne rechtspraak is er immers op gebaseerd dat voor de rechtbank bewezen moet worden dat de beschuldigde zich aan specifieke misdrijven heeft schuldig gemaakt. Het kan nooit de bedoeling zijn dat de beschuldigde moet bewijzen dat hij of zij zulke daden niet verricht heeft. Wanneer op persbezoek gaat bij het Tribunaal (zoals ikzelf in juli 2000) stelt nochtans meteen vast dat in de ogen van de kaderleden van het Tribunaal alle beschuldigten als 'génocidaires' beschouwd worden: als schuldigen aan volkerenmoord. Elke nuance daarbij de overweging bijvoorbeeld dat de waarheid over de Rwandese genocide veel complexer is dan de schuld of onschuld van een paar tientallen beleidsvoerders, wordt daarbij met enige min-

traditionele erfgoed. In die zin veranderde er weinig na de dekolonisatie. De postkolonie nu ten grave gedragen. Meer nog dan vroeger verandert 'Afrika', soms vreedzaam, soms gewelddadig. Dit geweld heeft echter minder te maken met de etnische tegenstellingen (de 'stammentwisten' in het koloniale discours) die de westerse media gretig uitvergroten, maar meer met het geweld en het trauma van het koloniale verleden. 'Etniciteit', immers, is een uitvinding van de koloniatoren die strikte scheidslijnen vastlegde daar waar de grenzen tussen verschillende bevolkingsgroepen eerder vloeibaar en veranderbaar waren. Etniciteit (de kunstmatige creëering van etniciteit, opgetekend in officiële documenten en vastgelegd in landkaarten) was ook één van de steunpilaren van het apartheidsregime. Eén van de eerste beleidsplannen van het nieuwe Rwandese bewind na het trauma van 1994 was het uitvaardigen

van nieuwe identiteitskaarten zonder vermelding van *etnie*. Zo wordt na de kolonie nu ook de postkolonie afgeschud: ze maakt plaats voor een nieuwe identiteit die voornamelijk wordt gekenmerkt door hybriditeit. In de ware geest van het 'postmodernisme' worden elementen uit verschillende tradities in het dagelijkse leven met elkaar gecombineerd. Het is echter nog onduidelijk waarheen dit eclecticisme Afrika zal voeren. Het markeert zowel het einde van een tijdperk, als de mogelijkheid van een nieuw begin: de heruitvinding van Afrika.

¹ In dit verband kunnen we bijvoorbeeld wijzen op de cynische en perverse redenering om ontwikkelingsgelden te koppelen aan het 'respect voor de mensenrechten', of het *ecolonialisme van de top van Rio in 1992*.

² Zie René Devisch (1994), *De Gebroken Spiegel. Kinshasa's breuk met het Westen*, in: *Streven* 61 (11): 994-1008. Hij beschrijft deze periode en de hedendaagse gevolgen ervan in de *Kongolese hoofdstad*.

³ Zie Achille Mbembe (1992), 'Provisional notes on the postcolony', in: *Africa* 62 (1): 3-37.

⁴ Zie Bernard Hours (1985), *L'Etat sorcier. Santé publique et société au Cameroun*. Paris: Editions L'Harmattan, en Jean-François Bayart (1989), *L'Etat en Afrique. La politique du ventre*. Librairie Arthème Fayard.

... A SET-UP AGAINST THIS VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON. FORCE COMMANDER TO INFORM SRSG

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

veelheid aan vormen konden 'uittesten', met verschillende reacties van het publiek tot gevolg, konden we soms intuïtief aanvoelen welke vormen nodig waren. Op sommige ogenblikken kon de muziek de tekst 'aflossen'. Na het getuigenis van Yolande bijvoorbeeld is alleen nog maar zang mogelijk op het toneel. Spreken kan dan niet meer, er is alleen muziek. Dat heeft ook te maken met de duur van de voorstelling en de complexiteit van het onderwerp. Het doet op een niet eenvoudige manier een beroep op ieder van ons. We hebben allemaal onze weerstanden - wij hebben ook de onze gehad

tijdens het werkproces.

ETCETERA: Sommigen onder jullie zijn vooraf naar Rwanda geweest. Anderen, zoals Jean-Marie Piemme en scenograaf Johan Daenen niet. Vanwaar dit verschil?

PIEMME: Er waren allerlei redenen om er niet naar toe te gaan. De belangrijkste voor mij was dat ik me niet op mijn gemak voelde bij een dergelijke reis. Het heeft iets van een 'kruisweg', en daar had ik

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

... FORCE COMMANDER PUT IN CONTACT WITH INFORMANT BY VERY VERY IMPORTANT GOVERNMENT POLITICIAN.

... chting van tafel geveegd. Uit de uitspraken van de rechters en het verloop van de processen blijkt helemaal niet dat zij een nimmer inzicht hebben verworven in het precieze verloop van de Rwandese tragedie van voorjaar 1994. In die zin ook al is het maar dat het Tribunaal nog maar aan de eerste processen toe is rijft dit (voorlopig) internationaal een gemiste kans.

ONNSCHULD? SCHULD?

In het Rwandese dossier blijkt het bijzonder moeilijk om dat noodzakelijke 'vermoeden van onschuld' staande te houden, zowel voor onderzoeksrechters als voor journalisten en mensenrechtenonderzoekers. Dat heeft wellicht te maken met het trauma dat wat alle 'Rwandawatchers' hebben opgelopen door de gruwelijke moordpartijen van voorjaar 1994.

... agrante voorbeelden hiervan vinden we dus bij het Rwanda Tribunaal in Arusha, bij de processen in Rwanda zelf waarvan in de inleiding sprake was, maar ook bij de aangekondigde processen voor het Belgische Hof van Assisen (de dossiers Ntezimana, Miganiro, Mukangango en Kizito). Herhaaldelijk zijn deze beschuldigen in de pers en in dossiers van een overigens onbetrouwbare mensenrechtenorganisatie 'veroordeeld' voor daden die zij zelf

steevast blijven ontkennen. Het wordt nu afwachten of de volksjury van het Hof van Assisen voldoende afstandelijkheid zal bewaren om het dossier op zich te beoordelen, en hoe de verdediging die openbare veroordelingen zal gebruiken om de rechtsgang te betwisten.

Hierbij dient ook verwezen naar het onderzoek naar de aanslag op het vliegtuig van president Habyarimana op 6 april 1994, volgens de oprichters van het Rwanda Tribunaal het feit dat de burgeroorlog en de genocide heeft ontketend. Ondanks interessante nieuwe aanwijzingen dat het RPF mogelijk verantwoordelijk is voor die moordaanslag, weigert de openbaar aanklager van het Internationale Rwanda Tribunaal vooralsnog om het dossier te openen. Het argument dat dit onderzoek niet tot de bevoegdheden van het Tribunaal behoort is echter zeer betwistbaar. Het lijkt erop dat ook in dit geval de druk vanuit Kigali té groot is om de confrontatie te wagen.

CIJFERS EN FEITEN

Ter afsluiting enkele precieze gegevens over de huidige stand van zaken in Arusha. In totaal behandelt het Rwanda Tribunaal

FIRST THING IN MORNING TO ENSURE HIS SUPPORT. 13. PEUX CE QUE VEUX. ALLONS-Y.....TO

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

geen zin in. Maar misschien vergis ik mij compleet.

DELUCVELLERIE: Je hebt toen gezegd: 'Ik ken mezelf: als ik daar naar toe ga en ik zie al die gruwelijkheden met mijn eigen ogen, dan word ik cynisch.'

PIEMME: Eigenlijk betekenen die twee dingen voor mij hetzelfde. Als ik nog maar iets van een kruisweg voel, dan word ik uiterst cynisch. Die twee dingen zijn voor mij verbonden.

DELUCVELLERIE: De *Cantate van Bisesero* werd geschreven op basis van de onderzoeken van de organisatie African Rights. Met enkele van hun Rwandese onderzoekers hebben wij zeer nauwe banden aangeknoopt. Hun onderzoeken vormen de basis van de tekst. Ik heb een groot deel van het schrijfwerk voor mijn rekening genomen en Garrett List heeft de muziek gecomponeerd: wij zijn alletwee in Bisesero geweest maar diegene die aan de cantate haar vorm en structuur heeft gegeven, is Mathias Simons die zelf niet in Bisesero is geweest.

47

>>

A 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

INFORMANT IS A TOP LEVEL TRAINER IN THE CADRE OF INTERHAMWE-ARMED MILITIA OF MRND. 2. H

tot nu toe 44 dossiers. Acht processen in eerste aanleg zijn achter de rug. De helft van de veroordeelden is in beroep gegaan en één beroepsprocedure is al afgewerkt. Alle beschuldigen zijn tot nu toe schuldig bevonden en hebben straffen gekregen van 12 jaar tot levenslange opsluiting. Het Tribunaal zelf deelt de beschuldigen in vier categorieën in: de politieke leiders van voorjaar 1994, de militaire leiders, de journalisten, de hoge ambtenaren, en een categorie 'diversen' (met onder meer zakenlui, een dokter en een predikant). Drie vierden van de beschuldigen weet nog niet wanneer zijn of haar (er is één vrouw bij) proces zal beginnen. Sommigen van hen zitten al vier jaar in Arusha opgesloten, de meesten twee tot drie jaar.

HUTU, TUTSI, ENZ.

De Rwandese tragedie van 1994, én de tragedies ervoor en erna, zijn eerst en vooral het gevolg van een gewapend conflict om de macht over Rwanda. Daarbij wordt de etnische factor, het behoren tot de Hutumeerderheid (waarschijnlijk 85% van de bevolking) dan wel tot de Tutsiminderheid (wellicht 15%), door alle partijen als instrument in de strijd gebruikt. Voor een correcte analyse van wat er in 1994 gebeurd is en van de voortdurende strijd zowel voor als na dat cruciale jaar, is het nodig om steeds de etnische factoren in de context van die machtsstrijd te plaatsen. Daarom worden de betrokken partijen in deze analyse van de rechtspleging over de genocide en de massamoorden van 1994 aangeduid als 'Hutupartij' en 'Tutsipartij'. Zo is het bijvoorbeeld zonder meer fout te stellen dat het verslagen regime van president Juvénal Habyarimana een 'Huturegime' was, en het is al te eenvoudig en dus fout het huidige RPFregime in Kigali een 'Tutsiregime' te noemen. President Juvénal Habyarimana heeft zijn land 21 jaar lang bestuurd met en dankzij een elite die vooral uit Noord-West-Rwanda afkomstig was. Ze werd in meerderheid gerekruteerd uit de Hutubevolkingsgroep, maar belangrijke raadgevers en vooral economische handlangers behoorden dan weer tot de Tutsibevolkingsgroep. Zelfs de leider van de zo veelbesproken moordende militia Interahamwe, verantwoordelijk voor wellicht vele tienduizenden burgerdoden in voorjaar 1994, was van afkomst een Tutsi. De sterkste politieke - en langzamerhand ook militaire - oppositie binnen het Rwanda van de jaren negentig kwam uit Zuid-West-Rwanda en behoorde in meerderheid tot de Hutubevolkingsgroep. (Voor de kenners: minder dan 1% van de Rwandese bevolking behoort tot de Twa-bevolkingsgroep. Die heeft nooit een rol van betekenis gespeeld bij de politiek-militaire leiding van het onafhankelijke Rwanda.)